

Ds. L.J. Geluk, Rotterdam

Advent

Sta op, word verlicht, want uw licht komt en de heerlijkheid des HEREN gaat over u op.

Jesaja 60:1a

Er gaat iets gebeuren.

De kleine, moedeloze en machteloze Gemeente is bij haar God niet vergeten.

Zij, terug uit de ballingschap in het ontluisterde, verwoeste Jeruzalem ziet niets dan onmogelijkheden.

Wat stelt zij nog voor, vergeleken met vroeger?

Wat moet zij, in deze situatie, waarin haar moed en kracht en visie ontbreken?

Maar bij haar God is het anders.

Hij heeft toekomst voor haar.

Zo klinkt Zijn bevel uit de moedeloosheid en machteloosheid op te staan. Dit woord is als een scheppingswoord dat het mens-onmogelijke tot stand brengt.

Waarom moet de aangesproken Gemeente opstaan en afscheid nemen van haar ingezonkenheid?

Waarom? Omdat de duisternis die haar omgeeft, wordt doorboord door het licht dat in aantocht is.

“Uw” licht.

Licht: verlossing, genade, vergeving, moed, nieuwe kracht.

“Uw” licht: dit licht komt naar u toe, het is voor u bestemd, het is op uw situatie berekend, het brengt wat u nodig hebt.

Gods heerlijkheid, Gods glorie gaat over u op.

Een nieuwe dag breekt aan, waarop geen nacht ooit volgen zal.

Een zon gaat op, die nooit weer zal ondergaan.

Duisternis bedekt de aarde, donkerheid ligt over de volken.

Dat is heel de geschiedenis door, toen en nu, ondanks alle wetenschap en techniek, ondanks de Verlichting.

Duisternis – waar God niet wordt erkend.

Duisternis – waar de goddelijke normen voor doen en laten worden veracht.

Duisternis – waar de mens de rol speelt zelf God te zijn.

“Uw” licht.

Christus, het licht der wereld.

Christus, die de weg ging van kribbe naar kruis.

Inhoud

Meditatie 177

Het christelijk geloof en de politiek (XIV) 178

De christenen en Rome (III)

Dr. H. Klink, Hoornaar

In memoriam

Prof. Dr. A.Th. van Deursen 179

Guido de glazenier 181

Dr. C.R. van den Berg, Zwijndrecht

Toespraak van de paus in de Bondsdag 183

Drs. Marijke Aalders, Bussum

Woord van

Hoe verder van de Wet af hoe preciezer men alles moet voorschrijven om ieders vrijheid te garanderen. Tegenstrijdigheid. Ongebonden vrijheid is in een samenleving niet mogelijk.

Anoniem

Christus, de Opgestane Heiland, Koning der koningen, Heer der heren.

Christus – licht, heerlijkheid.

“Sub contrario”, zei Luther, het lijkt het tegenovergestelde te zijn.

Alleen het geloof ontdekt Hem, herkent Hem, kent Hem.

Als Simeon, die in de tempel met het Kind in de armen, God loofde en zong van het Licht, dat gekomen is.

Het christelijk geloof en de politiek (XIV)

De christenen en Rome (III)

‘Slechte’ en ‘goede’ keizers

Claudius’ opvolger, Nero, leed aan grootheidswaan-zin, bewonderde de oosterse godsdiensten en liet zich als een god gelden. Met hem kwamen niet alleen de Joden, maar ook de christenen in conflict. Zoals bekend beschuldigde hij hen ervan de brand te hebben aangestoken die in 64 na Chr. een aanzienlijk deel van Rome verwoestte. Hij was de eerste die de christenen uitdrukkelijk onderscheidde van de Joden en hen bruto vervolgdde.

De keizers na hem (Vespasianus en Titus) gingen weer in het spoor van Augustus. Dat gold niet voor Domitianus, de zoon van Vespasianus en de broer van Titus. Onder zijn bewind werden de christenen in Klein Azië vervolgd en werd Johannes verbannen naar Patmos. Na Domitianus braken er rustiger tijden aan voor de christenen, ook al waren er soms hevige lokale vervolgingen.

Waar hingen de christenvervolgingen mee samen? In het geval van Nero waren de christenen niet zo bekend dat hun afwijzing van de keizercultus de *directe* oorzaak was van de vervolgingen. Veelmeer was het voor Nero gemakkelijk hen te beschuldigen van een brand, die zijn eigen naam in diskrediet had gebracht. Hij speelde daarmee in op een sentiment

van haat tegen een nieuwe, vreemde oosterse sekte die in Rome de kop op stak. Wel is het mogelijk dat Nero aan zijn hof in aanraking was gekomen met enkelen die sympathie hadden voor het christelijk geloof, waardoor hij iets geproefd heeft van de geest waarin de christenen dachten en van waaruit ze handelden. Dat deze ‘geest’ volkomen haaks stond op wat hij voor ogen had, is wel duidelijk. Onder zijn bewind is de apostel Petrus gekruisigd en de apostel Paulus gedood.

De vervolgingen onder Domitianus lijken wel direct in verband te staan met de keizercultus. In de Openbaring aan Johannes, die waarschijnlijk onder zijn keizerschap geschreven werd, ziet de verbannen apostel op Patmos Christus als de wereldheiland, als de Zoon des mensen, die alle macht heeft in de hemel en op de aarde. De majesteit waarin Christus verschijnt, vormt een directe verwijzing naar de goddelijke eer die de keizer voor zich opeiste. Erik Peterson heeft er in zijn fraaie boekje *Zeuge der Waarheit* op gewezen dat de attributen die Zijn glorie markeren dezelfde zijn als waarmee de keizer zich graag afgebeeld zag. Jammer is dat hij (zoals vaker in de christelijke literatuur en zo leeft het ook bij het kerkvolk) de indruk wekt alsof de christelijke kerk voortdurend met een vijandige keizercultus te maken had. Dit is niet zo. Na Domitianus braken tijden aan, waarin de keizers zich niet officieel als goden lieten vereren. Dit gold voor Trajanus en Hadrianus, beiden voorbeeldige heersers, die veel ruimte gaven aan de senaat en het volk en zelfs voor Marcus Aurelius, die volstrekt geen vriend was van de christenen en hen wantrouwde.

Argwaan: gebrek aan loyaliteit

Toch werden ook onder hun bewind zo nu en dan christenen vervolgd. De keizercultus was daarvan niet de directe oorzaak. De vraag rijst waarin deze dan wel gezocht moet worden. Een antwoord daarop is te vinden in een brief van Plinius de jongere uit ong. het jaar 100 aan keizer Traianus. Daarin vertelt hij met een zekere minachting over mensen die bij de christelijke sekte horen, die bij hem in zijn functie van rechter zijn aangebracht voor verhoor. Hij vraagt aan de kei-

Colofon

Ecclesia, voorheen ‘Kerkblaadje’, is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Ds. J.K. Vlasblom,
Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Ds. L.J. Geluk en Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dhr. T. van Es, Dr. R. Fernhout,
Drs. H.J. Lam en Dr. M. Verduin.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 24,- per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

In memoriam Prof. dr. A. Th. van Deursen

Op 21 november jl. overleed op tachtigjarige leeftijd Arie Theodorus van Deursen. Gedurende veel jaren was hij hoogleraar Nieuwe Geschiedenis aan de VU in Amsterdam. De laatste jaren van zijn leven woonde hij in Katwijk. Over de geschiedenis van dit dorp schreef hij zijn laatste boek. Aan de presentatie ervan werd onlangs in *Ecclesia* aandacht besteed door dr. Bart Jan Spruyt.

Professor Van Deursen was vooral een groot kenner van Nederland in de 17^e eeuw, waarbij zijn interesse allereerst uitging naar het kerkelijke leven. Zijn eerste belangrijke boek hierover, *Bavianen en Slijkgeuzen* (1974), ging over de toenmalige strijd tussen remonstranten en contra-remonstranten en de impact daarvan op het gewone leven. Dat gewone leven was voor hem belangrijk. Archief- en bronnenstudie gaven hem er toegang toe. Dit resulteerde in het mooie boek *Mensen van klein vermogen, het kopergeld van de 'Gouden Eeuw'* (1991), waarin hij de lezer voluit kennis laat maken met de volkscultuur uit die dagen.

Ik leerde prof. Van Deursen kennen in de jaren negentig, toen ik mijn proefschrift schreef over Willem van Oranje. Hij was mijn co-promotor. Een beoordeling van een bepaald hoofdstuk zag ik altijd met verwachtingsvolle spanning tegemoet. Je wist dat hij er veel aandacht aan zou geven, dat hij loyaal was, maar ook eerlijk als hij aanmerkingen had.

Het was niet zo makkelijk om een persoonlijke band met hem te krijgen. Hij had iets verlegens. Ook wilde hij zich niet met iedereen ophouden, zo leek me. Het zou maar tijd kosten en afleiden van zijn studie. Maar wie hem eenmaal leerde kennen, viel de loyaliteit op en de warmte die diepweg in hem leefde. Liefde had hij vooral voor de zaak van Christus. Ondanks zijn brede erkenning, schoof hij nergens onder stoelen of banken dat hij een christen was. Het bleek uit zijn vele publicaties, het bleek ook uit enkele bijdragen die hij leverde voor *Ecclesia* (dat hij las) en uit het referaat dat hij in 2003 over kerk en staat hield op de conferentie van de vriendenkring.

Een van zijn studies over de 17^e eeuw heeft als titel *De hartslag van het leven*. De hartslag van zijn leven lag bij zijn vrouw en kinderen, bij zijn studie en vooral dus bij het christelijk geloof. De tekst op de rouwkaart laat dat eens te meer zien. Er staat "Ik verlang heen te gaan en met Christus te zijn, want dit is verreweg het beste" (Filippenzen 1 vers 23). Op de begraafplaats werd tijdens de begrafenis die zaterdag 26 november plaatsvond van dit geloof gezongen:

Als mijn lichaam zinkt in d'aard',
- 't is mijn vast geloofsvertrouwen, -
blijft mij een gebouw bewaard,
en 't geloven wordt aanschouwen;
'k zal aan 't stof der aard ontvlien
en dan eeuwig Jezus zien.

God zegene mevrouw Van Deursen, hun kinderen en kleinkinderen.

H. Klink, Hoornaar

zer goedkeuring voor zijn gedragslijn, die inhield dat hij de christenen onderwierp aan een verhoor, bij hen aandrang om het geloof af te zweren en daar blijk van te geven. Dit laatste door "een afbeelding van de keizer te vereren evenals de beelden van de goden en om Christus te lasteren." De keizer antwoordde met een zekere tevredenheid over het optreden van Plinius, al voegde hij eraan toe dat het niet nodig was om de christenen te vervolgen, d.w.z. actief onderzoek te

doen wie er christen was. Als ze aangegeven werden kon men hen toetsen door van hen te vragen aan de Romeinse goden te offeren. Wie dat deed kon rekenen op vrijlating, ook als men christen geweest was.

Uit de brief van Traianus kunnen we veel afleiden. Doorgaans werden de christenen niet actief vervolgd. Vaak kwamen de lokale autoriteiten hen op het spoor door opstootjes van de bevolking. In dat geval werd hun loyaliteit naar het Romeinse Rijk onderzocht. Toets-

steen daarbij kon zijn het vereren van de keizer en de Romeinse goden. De kwestie was dus dat bij vervolgingen van de christenen twee zaken speelden: weersin van de gewone bevolking (men kan dit al zien in *Handelingen der apostelen*) die de nieuwe sekte 'niet kan plaatsen' en de verdenking die zij op zich laadden van niet loyaal te zijn aan het Romeinse Rijk. Doordat de keizers niet uit waren op vervolgingen, maar wel de mogelijkheid open lieten van een veroordeling door de lokale autoriteiten op grond van het christen-zijn als zodanig, was de situatie van de christenen in het Rijk vaak ondoorzichtig, iets dat hun positie niet ten goede kwam. Ze waren afhankelijk van de nukken van de bevolking en van de autoriteiten. Dat was zeker het geval op het eind van de tweede eeuw na Chr. onder de keizers Marcus Aurelius en Commodus. Op het eind van de derde eeuw kwam het echter onder de keizers Decius (249 – 251) en Diocletianus (284 – 305) tot een wezenlijke confrontatie met de christenen. Decius was de eerste keizer die een systematische vervolging begon in het hele imperium. Dat werd in zijn tijd door oorloggeweld geteisterd, iets dat hem op scherp zette waar het het voortbestaan van de oude Romeinse cultuur betrof. Hij keerde zich tegen de christenen van wie hij onvoorwaardelijke erkenning van zijn goddelijke status eiste. De christenen konden dit onmogelijk doen.¹

De eigenlijke reden: twee evangeliën

De vraag rijst wat nu de *eigenlijke* oorzaak was van de conflictueuze situatie in het Romeinse Rijk tot Constantijn de Grote in 313 na Chr. zijn tolerantie-edict afkondigde. De brief van Plinius laat één ding in ieder geval zien: het feit dat de autoriteiten aan de loyaliteit van de christenen t.o.v. het Romeinse Rijk twiïfelden. Dit hing ongetwiïfeld toch ergens samen met de Romeinse Rijksideologie.

Het is opmerkelijk dat nieuwe keizers zich als *heilbrengers* lieten huldigen door de bevolking. Elke nieuwe keizer liet proclameren dat zijn keizerschap een nieuwe tijd van heil te zien zou geven. Deze aankondiging werd: 'Evangelië' genoemd. De christenen kenden een soortgelijke boodschap. Maar deze ging over Christus, die de vervulling was van de profetie van Israël. Hij had niet zomaar een apotheose ondergaan, een soort vergoddelijking na zijn dood, maar Hij was *opgestaan* uit de dood en door God aangegeven als zijn Zoon, aan wie alle macht gegeven was. Dat is de kardinale boodschap van de eerste christenen geweest, waar Paulus in Romeinen 1: 3 bij aansluit! Dat is hét Evangelië, dat degenen die er zich aan gewonnen geven doet deelhebben aan een rijk dat

niet vergaat, maar waarvan de toegang verleend is door Degene die gekruisigd is: een eeuwig rijk. Heel goed voelde de overgrote niet-christelijke meerderheid in het Romeinse Rijk aan dat in de belijdenis van de christenen de macht van de keizer in een ander licht kwam te staan: voor de christenen was de keizer niet meer dan een mens, die de macht die hij bezat had gekregen ter wille van het volk, uit de hand van de Schepper, die niemand minder dan zijn Zoon had aangewezen als de eigenlijke heilbrenger. Hier lag het gevoelige punt in de verhouding van de christenen tot het rijk. Zij konden en wilden de keizers aanvaarden. Zij voelden zich loyale burgers van het Romeinse Rijk, maar hun *eigenlijke* loyaliteit lag bij Christus, hun burgerschap was in de hemelen. Dit was een vreemd element in de Romeinse wereld: een nieuwe boodschap.

Tegelijk werd juist deze boodschap voor velen in dit Rijk een boodschap van heil en vreugde. De wereld was oud en vermoeid aan het worden. De ene keizer na de andere proclameerde zich als de *eigenlijke* heilbrenger. Zij bleken sterflijke mensen te zijn die niet konden waarmaken wat ze beloofden: zij brachten geen heil. Heel fraai schrijft de eerlijke en beroemde Italiaanse historicus Santo Mazzarino (die nota bene marxist was): "Elke keizer had zijn eigen 'evangelië', en tussen deze vele 'evangeliën' kon er niet één uitgetild worden die als fundament kon dienen voor een geestelijke omwenteling. Voor de vermoeide romeinshellenistische wereld die diepweg naar een geestelijke omwenteling verlangde, verscheen echter een 'evangelië' dat niet 'deelbaar' was in de tijd, maar dat zich 'aan het eind der tijden' presenteerde, een evangelië, dat de verwachting van het heil niet liet verkleinen tot een puur ritueel jaarlijks herdenken van de dag waarop de keizer zijn macht had aanvaard, maar dat een echte verlossing verkondigde die leidt tot het eeuwige leven."

Een korte samenvatting

We kunnen wat in de laatste artikelen naar voren is gebracht samenvatten met de woorden van Santo Mazzarino: "In het grote imperium was er slechts één volk – zonder twiïfel het meest vermoeide (en daarom het rijkst aan religieus leven) – dat vreemd stond aan de ideologie van de keizercultus: het Joodse volk." In dit volk leefde een messiaanse verwachting, dat zich bij sommigen uitte in gewelddadigheid (de zeloten). In dit volk verscheen echter ook Christus, "die in navolging van de Doper (Johannes) de nabijheid van het Koninkrijk der hemelen predikte, dat uitliep op de gedachte van het 'nieuwe verbond', in het bloed van Jezus zelf, de Gezalfde. In Jeruzalem veroordeelde het

sanhedrin Jezus: en de procurator van Judea, Pontius Pilatus gaf uitvoering aan deze veroordeling door middel van de kruisiging." "Het drama", aldus Santo Mazzarino, "van het Joodse volk bewoog zich zo naar een nieuwe wending." Welke? "Tegenover de 'klassieke' grieks-romeinse heilsverwachting (die vorm kreeg in de 'evangelien' van Augustus en de 'gelukkige tijden', die zij aankondigden) stelde de kleine en toch grote Joodse 'sekte' van de Nazareeërs een nieuw 'evangelie' van verlossing, gefundeerd in de aankondiging van het Rijk van God, een verlossing die teweeg werd gebracht door middel van een geestelijke omwenteling die haar stempel ontving in Christus' vlees en bloed."

De geestelijke omwenteling heeft een enorme wending gebracht in de Romeinse wereld en in de wereldgeschiedenis. Santo Mazzarino ziet daarom de 'geschiedenis van Jezus' als het middelpunt van de Europese geschiedenis en hij typeert Paulus om die reden als de belangrijkste figuur in de 1^e eeuw na Chr., belangrijker dan welke keizer ook maar!²

Tot slot: het oplichten van Christus als de Zoon des mensen

Santo Mazzarino legt er nadruk op dat het Evangelie van Christus niet per se haaks staat op de gehoorzaamheid aan de keizer. Het woord van Christus "Geef God wat van God is en de keizer wat van de keizer is", bewijst het. Zodra echter de keizer zich goddelijke eer aanmatigde, kwam hij in conflict met christenen (en de Joden). Dit gebeurde vooral in de eerste eeuw ten tijde van keizer Nero en van Domitianus, en in de derde eeuw bij de keizers Decius en Diocletianus.

In deze moeilijke tijden is de kerk niet verdwenen. Ook toen was er een troostwoord! We zagen dat Johannes op Patmos Christus in zijn glorie zag, met imperiale trekken. Erik Peterson wijst erop dat juist in tijden waarin de kerk zwaar onder druk kwam, iets oplichtte van Christus' majesteit en macht! "Dan wordt het begrijpelijk dat Christus niet alleen maar als de koning van de toekomstige wereld in hymnen geprezen wordt, maar dat Hem ook in de acclamaties van de kerk majesteit en macht toegedacht wordt."³ Met

andere woorden: in tijden van grote nood lichtte er iets op van Christus als de Zoon des mensen, die alle macht ontvangen had, en die macht tot gelding brengt in de wereldgeschiedenis ter wille van zijn kerk. Dat gaf de gemeente de kracht om hoopvol te getuigen. Zelfs toen de vervolgingen na 250 het heftigst waren en er velen waren die afvallig werden, was dit voor anderen een bron van troost en kracht. Hún geloof was niet tevergeefs. Slechts na enkele tientallen jaren brak de tegenstand. Constantijn kondigde na zijn slag bij de Milvische brug zijn beroemde tolerantie-edict van Milaan (313) af, waardoor de christenen ruimte kregen hun geloof in het openbaar te belijden. Het oude Romeinse Rijk was gezwicht voor de geestelijke omwenteling die onder grote delen van het volk op gang was gekomen.

Het Evangelie van Christus had de levens van velen inmiddels veranderd: eeuwigheidsleven had zich aan hen meegedeeld. Daardoor waren zij onuitputtelijk in liefde voor de naaste en straalde er zelfs tijdens de grootste vervolgingen vreugde en dankbaarheid van hen uit. Dit heeft de kaders van het oude Romeinse Rijk doorbroken. De felle vervolgingen in de derde eeuw waren de laatste stuiprekkingen geweest van een oude wereld.

H. Klink, Hoornaar

Noten

- 1 Zie voor een mooi overzicht m.b.t. de verschillende keizers en voor de achtergrond van de vervolgingen: Jacques Moreau, *La persécution du christianisme dans l'empire romain*, Parijs, 1956.
- 2 Santo Mazzarino, *L'Impero romano*, Bari 2004, p. 157 vv. Het is opvallend dat een eerlijk historicus als Mazzarino (1916 - 1987), die door vakgeleerden in Italië tot op de dag van vandaag geroemd wordt, wijst op de centrale betekenis van Christus en Paulus op de wereldhistorie. Hij was in staat om een doorlichting te geven van de betekenis van het Evangelie, op een manier, die theologen zich maar heel moeilijk eigen maken. Zijn historische belichting van het Evangelie doet denken aan de geschriften van W. Aalders en Martin Hengel.
- 3 Erik Peterson, *Zeuge der Wahrheit* in: *Ausgewählte Schriften* (Echter Verlag, Würzburg, 1994), Band 1, S. 126. Zie ook in dezelfde band: *Christus als Imperator*.

Guido de glazenier

In de kerkelijke pers is allerwegen herdacht dat in 1561 de Nederlandse Geloofsbelijdenis verscheen. In boeken en lezingen kwamen de auteur Guido de Brès en zijn werk aan de orde. De redactie van Ecclesia wil niet achterblijven en bij hem stilstaan.

Wie was Guido de Brès? Welke betekenis had hij voor de Nederlandse kerk? Guido werd in 1522 geboren

te Mons (Bergen) in Henegouwen. Het is bekend dat zijn moeder – haar naam rakte in de vergetelheid –

toen zij zwanger was een roomse monnik indrukwekkend hoorde spreken. Zij bad of haar kindje ook Gods knecht mocht worden. In zijn afscheidsbrief, vanuit de gevangenis geschreven, zegt Guido dat die bede was verhoord! De naam van zijn vader en zijn broer luidde Jean. Zij waren glazenier en vervaardigden gebrandschilderde ramen. Ook Guido is opgeleid voor dit beroep.

Bijbel en goede geschriften

Guido moest de Bijbel lezen, want op ramen stond vaak een Bijbels tafereel. Lezend in Gods woord ontdekte hij fouten in de leer van Rome. Tussen zijn 18de en 25ste levensjaar kwam hij tot bekering en koos voor de Reformatie. Zijn belangstelling ging uit naar de reformatoren. Guido kende de werken van Melancthon goed. Maar ik vermoed dat de Reformatie in Mons nóg een voedingsbodem had en dat Waldenzen, uit de grensstreek tussen Frankrijk en Italië, er het Evangelie brachten. Deze volgelingen van Petrus Waldus trokken twee aan twee – naar Markus 6:7 – te voet over de Alpen, om op allerlei plaatsen Gods Woord te verkondigen. Het Waldenzenarchief in Torre Pellice maakt duidelijk dat zij ook in Bergen kwamen. Mogelijk was de Italiaanse monnik die indruk op moeder De Brès maakte, een Waldens! Hij wordt veelal als jezuiet aangeduid, maar die orde was toen Guido werd geboren, nog niet eens opgericht! Dat gebeurde eerst in 1534.

Guido's zwerftochten beginnen...

Na zijn bekering schildert de glasschilder het Evangelie in al zijn heerlijkheid. Maar in 1548 breken er hevige vervolgingen uit in Bergen en vlucht hij naar Londen. Daar heerst een zekere geloofsvrijheid onder de jonge koning Eduard VI. In de vluchtelingengemeente voert Guido gesprekken met theologen als de Pool Johannes á Lasco en landgenoten, zoals Petrus Datheen en de psalmdichter Jan Utenhove.

In 1552 keert hij terug naar de Nederlanden en preekt te Rijsel (Lille) onder een schuilnaam.

In 1555 schrijft Guido *Le baston de la foy chrétienne*, de voorloper van zijn *Nederlandse Geloofsbelijdenis*. Het drukken van 'ketterse' boeken is een risikante onderneming. Guido moet opnieuw vluchten en vertrekt via Frankfurt naar Lausanne, waar hij Theodorus Beza ontmoet. Zij gaan samen naar Genève. Guido studeert er de Bijbelse talen. Mogelijk leert hij hier Philips van Marnix van Sint Aldegonde, Johannes Calvijen en Guillaume Farel kennen. In Genève bestudeert Guido de kerkvaders zo grondig, dat hij later, in

de gevangenis, hele passages van buiten blijkt te kennen. Zo discussieerde hij daar met een bisschop over de mis. Guido wist dat het Concilie van Rouaan verbood de hostie in de hand te nemen. Die moest de priester op de tong leggen. Schrander zegt hij dat het dus vreemd is dat de kerkvader Ambrosius keizer Theodosius, die 7.000 inwoners van Thessalonica had gedood, verweet: "Hoe? Zult u uw hand uitstrekken om het heilige lichaam des Heeren te ontvangen?" De vroege kerk deed dat dus anders!

Terug in Doornik

In 1559 is hij terug in Doornik en gaat voor in woningen en hagenpreken. Op 29 september 1561 – er is kermis in Doornik – wagen protestanten het voor hun overtuiging uit te komen. Ze zingen luidkeels Psalmen op straat. 'Chanterieën', zo noemde men dat. Overigens was hij hier tegen: dit zou in de situatie waarin de Reformatie-gezinden verkeerden te provocerend zijn. Rome en de overheid zaten immers niet stil? Werd daarbij ritmisch gezongen? Ik geloof dat niet! Stel je een massa mensen voor, die marcherend bijv. Psalm 23 ritmisch zingt. Dat zou ontaarden in een onstichtelijke chaos. Bij discussies over het al dan niet ritmisch zingen zijn - bij mijn weten – de 'chanterieën' echter nooit betrokken.

Een belijdenis op schrift

In de 16de eeuw formuleerden gereformeerden hun gevoelens in een belijdenisgeschrift. In 1559 verscheen de Franse, in 1560 volgde de Schotse, in 1561 de Zwitserse belijdenis. In 1561 schreef De Brès een belijdenis. Hij verbleef toen in Doornik. In de nacht van 1 op 2 november van dat jaar wierp hij dit geschrift over de muur van de citadel te Doornik. Het pakje bevatte eveneens enkele brieven, gericht tot Filips II en Margaretha van Parma. De Brès schreef zijn belijdenis, de *Confession de foy*, in het Frans. De vertaler naar het Nederlands was mogelijk ds. Herman Moded, maar ook ds. Adrianus Saravia wordt genoemd.

Men wist te achterhalen wie de auteur was en waar deze woonde. Guido moest weer vluchten. Een vriend trachtte al zijn boeken en administratie te verbranden om bewijzen tegen hem te vernietigen. Dat mislukte: er werden 200 exemplaren van de Nederlandse Geloofsbelijdenis alsmede verboden theologische boeken in beslag genomen.

Naar Frankrijk

In 1562 vlucht Guido de Brès naar het Noord-Franse Sedan. Daar zetelt graaf Henri Robert de la Marck, een belijder van de Reformatie. Guido wordt diens

hofpredikant. De la Marck was familie van Lumey van der Marck, de watergeus. Die bezorgde de Reformatie een slechte reputatie door in 1572 19 roomse geestelijken uit Gorinchem op beestachtige wijze te doden. Rome gebruikt de "heilige martelaren van Gorkum" nog voor anti-propaganda. Maar onthoud: nooit gaf een gereformeerde classis of synode hiertoe opdracht. Het was een initiatief van de watergeuzen en Lumey zelf is tot op de dag dat hij werd vergiftigd rooms-katholiek gebleven!

Henri Robert stelde een groot vertrouwen in Guido de Brès en gaf hem diplomatieke missies. Guido overlegde met Lodewijk van Nassau, de calvinistische broer van de prins van Oranje. In Sedan correspondeerde hij met velen en schreef bovendien theologische werken. In 1564 verscheen, anoniem, de *Oraison au Seigneur*, een gebed voor de verdrukte kerk in ons land. In dat jaar werkt hij ook mee aan een martelarenboek van Jean Crespin. Treffend: in een herdruk uit 1570 wordt Guido zelf onder de martelaren geteld...

In 1565 volgt zijn uitvoeriger *La racine*, waarin de wederdopers bestreden worden. Het was nog maar drie decennia eerder dat in Münster hun kwalijke praktijken plaatsvonden.

Zijn laatste jaren

In 1565 ontvangt De Brès een roepstem uit Valenciennes en keert naar zijn geboortestreek terug. Als in 1566 het 'Smeekschrift der edelen' aan Margaretha van Parma wordt aangeboden, sluit hij zich daarbij aan met zijn *Declaration sommaire* en in 1567 met de *Remonstrance*. Vurig pleit hij voor godsdienstvrijheid en beëindiging van de vervolgingen. Volgens hem verwoest de inquisitie de zielen, terwijl de maatschappij in een chaos verandert. Het is zijn overtuiging dat leer en leven samen moeten gaan. Ook van roomse, bevindelijke, schrijvers onderging hij invloed. De Reformatie betekende niet altijd een breuk met het spirituele leven, maar met de kerkelijke structuren en de dogmatiek! Hij roept niet op om de wereld te ont-

vuchten. Nee, die moet geheel onder het beslag van Gods Woord komen. In feite bepleit hij de theocratie.

Helaas: Guido de Brès en een collega, Pérégrin de la Grange, worden gearresteerd en naar de gevangenis gebracht. Eerst naar Doornik, later naar Valenciennes. Hun behandeling was vreselijk. Bezoekende priesters kwamen hen van hun 'dwalingen' overtuigen. Ze voerden gesprekken over de mis, het vagevuur en de heiligenverering. Het is hem toegestaan te schrijven aan zijn vrouw, Catherine Ramon, en zijn moeder. Hij herriep niet. Daarom is Guido op 31 mei 1567 (de dag voor Pinksteren) op de markt van Valenciennes opgehangen. Ds. Pérégrin de la Grange eerst. Die vroeg, tot verbazing van de bewakers, om een borstel, opdat hij zijn cape en mantel kon reinigen. Hij zou naar het feestmaal van het Lam gaan...

Guido de Brès is op een heuvel buiten de stad begraven, zo ondiep, dat zijn lichaam een prooi werd voor de roofdieren. Maar deze glazenier spreekt heden nog nadat hij gestorven is. Lees daartoe zijn geschriften, die men nu in een goede vertaling kan verkrijgen!

We kunnen de Kerk van alle eeuwen vergelijken met een gebrandschilderd raam, zoals Guido die vervaardigde. Dat is samengesteld uit honderden kleine glaasjes. Er zijn felle en ook matte tinten. Sommige vallen op; ze vormen een voorstelling. Andere nemen op de achtergrond een bescheiden plaats in. Is het zo ook niet met Gods Kerk op aarde? Die hoort bijeen, zoals vele gekleurde glazen samen een voorstelling maken. Guido was een bekende, levende steen. Hij viel op; van andere kennen wij de naam niet eens. En toch bestaat er een grote overeenkomst tussen al Gods kinderen. Zij geloven, zoals Guido de Brès het in Artikel 1 van de NGB formuleerde, "allen met het hart en belijden met de mond dat er is een enig en eenvoudig geestelijk Wezen, Hetwelk wij God noemen".

C.R. van den Berg, Zwijndrecht

Toespraak van de paus in de Bondsdag

In september 2011 bracht de paus een bezoek aan zijn oude vaderland Duitsland. Hij bezocht er in Erfurt het Augustijnenklooster, waar Luther zo veel indringende ervaringen heeft gehad. Daarnaast had de paus contacten met de afgevaardigden van de grote Duitse protestantse kerken. In het nummer van 8 oktober 2011 van *Ecclesia* schreef dr. H. Klink er een mooi

stuk over: *Luther, het protestantisme en de paus*. Hij deed er, ik zou bijna zeggen, existentieel verslag van.

Niet alleen met de vertegenwoordigers van het protestantse erfgoed had de paus bij zijn bezoek aan Duitsland contact. Ook tot de volksvertegenwoordigers in de Duitse Bondsdag sprak de paus uitvoerig.

Nu wil het geval dat ik door contacten binnen het

CDA in aanraking ben gekomen met een CDA-lid in Oude IJsselstreek. Zij stuurde mij de toespraak toe, die de paus gehouden heeft in de Duitse Bondsdag en zij vroeg zich af wat zijn woorden voor het CDA kunnen betekenen. Ik wil een stap verder gaan en me afvragen wat de pauselijke toespraak voor mij kan betekenen. De woorden van de paus zijn geen gemakkelijke stof, maar hoewel ik waarschijnlijk niet alles begrepen heb, blijft er zo veel waardevols over dat ik u daarvan graag wat vertellen wil.

In essentie gaat het de paus in zijn toespraak om de fundamenteën van een vrije rechtsstaat.

Hij begint met het aanhalen van een verhaal uit 1 Koningen 3 vanaf vers 5, waarin de jonge koning Salomo van God de vraag krijgt: *Wat zal ik u geven?* En Salomo antwoordt: *Geef uw knecht een opmerksaam hart, opdat hij uw volk richte, door te onderscheiden tussen goed en kwaad...* (vers 9).¹ Overgezet naar de 21^e eeuw houdt dat voor een politicus in, dat het ultieme criterium en ook de motivatie voor zijn werk het engagement met de rechtvaardigheid moet zijn. De paus haalt daarbij Augustinus aan, die ooit zei: *Neem het recht weg --- wat zal dan de Staat onderscheiden van een onbetamelijke roversbende?* Woorden die in en door Duitsland tot een verschrikkelijke waarheid zijn geworden.

In een democratische rechtsstaat kunnen de meeste besluiten volgens het meerderheidsprincipe genomen worden. *Maar het is evident dat in de fundamentele kwesties van het recht, waar de waardigheid van de mens en van de mensheid op het spel staat, het meerderheidsprincipe niet volstaat*, aldus de paus. Dit probleem is van alle tijden, maar in een democratie doorgaans niet zo kwellend. Toch, ook daar: hoe weet een politicus wat rechtvaardig is? In het christendom is er geen sprake van geopenbaard recht, maar wordt verwezen naar de natuur en de rede als bronnen van recht. We vinden deze opvatting al terug bij Paulus in Romeinen 2 vers 14: *Wanneer toch heidene, die de wet niet hebben, van nature doen wat de wet gebiedt, dan zijn zij, ofschoon zonder wet, zichzelf tot wet; immers zij tonen, dat het werk van de wet, in hun harten geschreven is, terwijl hun geweten mede getuigt ...* En geweten is hier het *opmerksame hart* van koning Salomo.

Het voert te ver om de hele uitleg van de paus hier weer te geven. Wel vermeldt de paus de dramatische ontwikkeling, die zich in de tweede helft van de vorige eeuw heeft voorgedaan. Natuur en rede zijn niet lan-

ger meer de bronnen van het recht. Er is sprake van een enkel functionele opvatting van de natuur (de manier waarop de natuurwetenschap naar de natuur kijkt). Dat geldt ook voor de rede: als van iets niet aangetoond kan worden dat het waar of vals is (godsdiens bij voorbeeld), valt het buiten het bereik van de moderne rede. De band met de scheppende God is doorgesneden.²) Wij hebben een betonnen huis zonder vensters gebouwd, waarin wij een goed leefklimaat hebben gerealiseerd zonder te beseffen dat wij nog steeds afhankelijk zijn van bronnen buiten ons bereik, van God, aldus de paus. Het is de ecologische beweging, die daar enig besef van heeft en wil luisteren naar de eigen taal van de natuur. En zo is er ook een ecologie van de mens, die hij niet naar eigen goeddunken kan manipuleren.

Tot slot de indringende vraag van de paus aan zijn gehoor wat wij als eenmaal koning Salomo aan God zouden vragen. *Ik denk dat wij, ook vandaag, tenslotte niets anders zouden wensen dan een opmerksame geest --- de bekwaamheid goed van kwaad te onderscheiden en zo het ware recht te bepalen, rechtvaardigheid en vrede te dienen*, aldus de paus.

Marijke Aalders, Bussum

Noten

- 1 Ook uit de Griekse Oudheid zijn dergelijke keuzemomenten overgeleverd. Ik denk aan de keuze die de Trojaanse prins Paris deed tussen de godinnen, van wie er een hem een wetenschappelijke carrière beloofde, de tweede een invloedrijke maatschappelijke positie en de derde de mooiste vrouw ter wereld. Parijs koos voor de mooiste vrouw en de Trojaanse oorlog was het gevolg. Ook Heracles moest kiezen tussen een levensweg die verpersoonlijkt werd door een vrouw die hem een genotvol leven voorspiegelde en een vrouw die deugd en eerbaarheid aanbeval. Heracles koos het laatste.
- 2 Een concreet voorbeeld. Een vriendin van mij beluisterde een lezing over De heilige familie van Rembrandt, nu tentoongesteld in de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Welk boek, vroeg zij mij, zit Maria naast de kinderveg te lezen? Oude Testament, Jesaja, zei ik onmiddellijk. Fout, had de inleider verteld, het was een willekeurig boek, waarmee Maria de tijd naast haar slapend kind doorbracht. Ook haar optillen van het manteltje over de wieg hield enkel in dat zij meer zicht op haar boreling wilde hebben. Een verwijzing naar 2 Corinthiërs 3 vers 16: ...maar telkens wanneer iemand zich tot de Heer bekeerd heeft, wordt de bedekking weggenomen, was volgens hem niet aan de orde.